

Efter syndaflo den

Huvudproblemet i Sverige — utöver att organisationerna tagit makten över politikerna — är att den industriella basen är för liten. Att just Sverige får så våldsamma underskott beror på de offentliga utgifternas storlek — de passerar nu 70-procentsgränsen som andel av BNP.

Slutsatsen av vad som hänt med svensk ekonomi i höst är att Sverige måste göra om allt radikalt.

Riksbanken lyckades inte försvara kronans kurs mot ecun; Bengt Dennis tvingades ge upp för "spekulanterna". Så kan man sammanfatta reaktionerna på beslutet den 19 november att låta kronan flyta.

Men det är fel. Riksbanken använde först räntevapnet maximalt genom att den 17 september höja räntan på dagslån till bankerna till 500 procent. Efter den demonstrationen var räntevapnet förbrukat; en ny chockhöjning vore bara en ny demonstration av total kris i ekonomin, med ökad misstro mot kronan som följd.

Riksbanken bytte då strategi och lånade upp 120 miljarder i utländsk valuta i det internationella banksystemet och fyllde på valutarenserven. På sex dagar stödköpte riksbanken svenska värdepapper för nästan 160 miljarder. När valutarenserven var tömd fanns inget mer att göra. Kronan fick flyta.

Palmes skattekölla

Orsakerna till kronans fall ligger långt tillbaka. Svensk devalveringsarkeologi börjar med att Olof Palme 1974 trodde sig ha funnit "en ny skattekölla" i företagens lönesumma. 1974-77 höjde riksdagen löneskatterna med 138 procent.

Göran Norrman, ekonom på Industrieförbundet, fann senare i en analys att hälften av löneskatterna bars av företagen. Initialt var andelen troligen högre.

Även de starkaste företagen knäade under kostnadsbördan. Vinsterna försvann, produktion och sysselsättning föll i industrin. Under denna tid var Sverige med i ormen, EG-ländernas valutasamarbete, och skulle därmed hålla fast växelkurs mot D-marken. Frågan är om politi-

Nils-Eric Sandberg är ledarskribent på Dagens Nyheter.

kerna då förstod vad fast växelkurs innebar. Olof Palme hade sannolikt ingen aning om det.

Vi devalverar

De borgerliga regeringarna stod under intensivt tryck från oppositionen och facket och varken ville eller kunde sänka lönekostnaderna. De devalverade i stället, gång på gång. När socialdemokraterna återkom 1982 startade de med en extrem devalvering på 16 procent.

Alla, inom och utom landet, lärde sig att en svensk regering *alltid* devalverar sig ur ekonomiska svårigheter. Det minnet har suttit kvar. Bengt Dennis kunde höja räntorna men inte eliminera marknadens misstro mot svensk ekonomisk politik.

Industribasen krympte

Under sjuttioalet minskade industrisektorn medan stat och kommun anställde allt fler. 1974–80 sjönk industrins andel av totala sysselsättningen från 26 till 23 procent, medan den offentliga sektorns andel steg från 25 till 31 procent. Följden blev att underskottet i bytesbalansen växte i takt med statsskulden till utlandet.

Det sakliga motivet för den "offensiva" devalveringen 1982 borde ha varit att återställa balansen i ekonomin och låta industrin nyanställa så att den åter kunde försörja landet.

Så blev det inte. De höjda skatteintäkter som följde på devalveringen omsattes raskt i nya populära reformer. Den offentliga sektorn lade beslag på det mesta av sysselsättningsökningen medan industrins andel sjönk ytterligare, från 23 procent 1980 till 20,6 procent 1987. Åttio-

talets ekonomiska politik förvärrade och permanentade grundproblemet i ekonomin: Att industribasen är för liten.

Bytesbalansen går enligt de flesta prognoser ungefär jämnt ihop nästa år, för första gången på mycket länge. Men då har importen av konsumtionsvaror och insatsvaror fallit brant. Det är alltså endast under extrema förutsättningar som Sverige undgår bytesbalansunderskott.

Svensk devalveringsarkeologi börjar med att Olof Palme 1974 trodde sig ha funnit "en ny skattekälla" i företagens lönesumma.

Sedan 1990 har produktion och sysselsättning i industrin fallit med 20 procent, vilket tyder på att devalveringsvinsterna från 1981–82 snabbt förbrukades. Varken facket eller företagen tänkte på kostnadsökningarna; de räknade med att regeringen skulle rädda dem med en växelkursjustering, som vanligt, om allt gick galet. Den förutbestämda absorptionen eliminerade straffet och gjorde det riskfritt att synda.

Raset i industrin skapade givetvis devalveringsförväntningar inom och utom landet.

Syndafloden

Åttiotalet var som tiden för syndafloden; det gällde att ta vad man kunde, eftersom konsekvenserna var ointressanta. Alla lånade utomlands i en sanslös skala. Ränteskillnaden mellan Sverige och omvärlden – i sig en devalveringsreflex – lockade storföretagen att låna för att tjäna pengar på räntearbitrage.

Fastighetsbolagen lånade, direkt eller via bankerna, i tron att priserna skulle stiga utan gräns i höjden eller tiden. Staten lånade, och kommunerna, och bostadsinstituten. Mycket av pengarna gick till "investeringar" som inte ger löpande avkastning nog för räntebetalningarna.

Följden blev snabbt en utlandsskuld på netto bortåt 700 miljarder kr. För en liten valuta utan eget ankare är detta en riska-

Sedan 1990 har produktion och selsättning i industrin fallit med 20 % vilket tyder på att devalveringsvinsterna från 1981-82 snabbt förbrukades.

bel börda som gör fast växelkurs mycket svår. Minsta rykte om osäkerhet i ekonomin kan utlösa massflykt från svenska värdepapper, långt utöver vad riksbanken kan hejda.

Budgetunderskottet steg våldsamt; senaste prognosen (när detta skrives 23 november) säger 195 miljarder kr 1993. Enligt den konventionella förklaringen är detta en naturlig följd av arbetslösheten; den reducerar statsinkomsterna och ökar utgifterna.

Förklaringen till att just Sverige får så våldsamma underskott ligger i de offentliga utgifternas storlek — de passerar nu 70-procentsgränsen som andel av BNP. När utlandet efterfrågar mindre svenska varor och aktiviteten i ekonomin går ned får nästan alla, individer och företag, minskade inkomster. Hög skatte- och utgiftskvot innebär att huvuddelen av denna anpassning ligger i de offentliga budgetarna. När staten drar in två tredjedelar av alla inkomster, och sedan delar ut på olika

poster, kommer alla att kritisera politikerna för att inkomsten går ned i en lågkonjunktur. Och politikerna försöker komma undan kritiken genom att låna och dela ut.

Men: Summan av industriraset, budgetunderskottet och krisen i banksystemet — utöver devalveringsmisstron — räckte för att utlösa en flykt från placeringar i svenska värdepapper. En valutas värde bestäms ju i sista hand av den bakomliggande produktionsapparaten.

Detta är, kortfattat, bakgrunden till att försvaret av den fasta växelkursen misslyckades.

Krispaketet

Fram till den 20 september fick riksbanken och penningpolitiken försvara växelkursen, medan finanspolitiken via ökade utgifter och underskott undergrävde försvaret. Sedan enades regeringen och socialdemokraterna två gånger om att något lite försöka få utgiftsflödet under kontroll. De presenterade två "krispaket" och fick för detta mycket beröm i alla tidningar: Så otroligt; regering och opposition kan samverka om att rädda landet! Vilket oant prov på osjälviskhet! Vem kunde trott dem om detta?

Från en annan synpunkt var der ett politiskt svaghetstecken: Först när landet tycktes gå mot katastrof kunde partierna enas om en liten, liten nedskärning av en offentlig konsumtion som ligger högt över vad produktionsbasen orkar med.

När växelkursen behövde försvaras med något lite mer räckte inte socialdemokratins samhällsansvar. Två små gånger — inte en tredje. Ingvar Carlsson förklarade i förväg att partiet omöjligen kunde vara med om ett tredje krispaket. Sam-

hällsintresset kan vara viktigt, men partiets intresse väger alltid tyngre.

Vilka utländska långivare kan efter denna demonstration lita ett ögonblick på en svensk regering?

Kronan flyter

Nu (i skrivandes stund) flyter kronan. Ekonomisk teori säger att flytande kurser är det bästa: Växelkurserna fungerar som stötdämpare och absorberar skillnader i produktivitet och kostnader mellan olika länder.

Men i praktiken kan en liten nations valuta inte flyta. Den utgör en liten del av den internationella kapitalmarknadens penningmängd, och om råvarupriser och andra valutakurser svänger kan följden bli våldsamma kast i kurser och räntor för den lilla valutan. Alltså bör Sverige kopp-la kronan till ett ankare. Det kan vara ecun, om den återupprättas som valuta-enhet; eller D-marken; eller på nytt en handelsvägd valutakorg.

Vi behöver normer

Erfarenheterna från det vilda sjuttioalet och det glada åttiotalet talar för att ekonomin — dvs alla i ekonomin — behöver en norm som disciplinerar det ekonomiska beteendet. Fack och företag ska inte kunna låta kostnaderna stiga obegränsat och ostraffat, bankerna ska inte kunna låna ut hur mycket som helst.

Två normer är tänkbara.

1. Riksbanken sätter ett mål för prisstabiliteten, t ex 2 procents inflation. Eftersom växelkursen flyter kan riksbanken med räntan och kontroll över penningmängden hålla inflationstakten stadigt på

högst 2 procent per år. Nackdelen är att det tar lite tid innan normen genomsyrar ekonomin. Vidare är inflationsbegreppet oklart: Relativpriserna måste alltid få variera som styrsignal för resursanvändningen; penningpolitiken måste ge rum för dessa relativprisförändringar.

2. Växelkursen måste bindas så att fack och företag vet att ingen kursjustering kan rädda dem undan följderna av för höga kostnadsökningar.

Regering och riksdag valde växelkursnormen, men förde inte den ekonomiska

Samhällsintresset kan vara viktigt för Ingvar Carlsson men partiets intresse väger alltid tyngre.

politik som normen förutsatte. Sverige fick inte den association i EMS som skulle ha låst växelkursen och därmed gjort normen tvingande för riksdagen. Tyvärr. 1979, när EMS bildades, fick vi erbjudande att gå med som associerad. Regeringen Ullsten tackade nej. Det var ett gruvligt misstag, bland många.

Vad händer nu?

Två alternativ är tänkbara.

Det första: Facket driver igenom compensation för kronfallets prisökningar och blockerar alla försök att reducera de offentliga utgifterna. Centern kan gå på fackets linje och omöjliggöra varje vettig strategi från regeringen. Följden blir troligen att kronan faller än mer. Räntorna stiger till den nivå som låter svenska företag utnyttja den internationella kapitalmarknaden. Den kan bli hög.

Det andra: Politikerna tar kommandot,

sänker skattetrycket på industrin och minskar förmånerna i socialförsäkringarna så att industrin avlastas något av missbruket.

Det andra alternativet är det önskvärda, och nödvändiga — men inte på långt när det tillräckliga. Här en kort sammanfattning av det som är nödvändigt för att bli tillräckligt:

Industrin måste expandera. Därmed måste den få gå före i lönebildningen. Alltså måste politikerna införa lönestopp för den offentliga sektorn.

Huvudproblemet i Sverige — utöver att organisationerna tagit makten över politikerna — är att den industriella basen är för liten. Storföretagen flyttar ut, till en del för att de måste ligga nära marknaderna. Komponenttillverkarna måste följa efter. En stor del av svensk industri kan emigra.

Slutsatsen blir att Sverige måste radikalt göra om allt. Industrin måste expandera. Därmed måste den få gå före i lönebildningen. Alltså måste politikerna införa lönestopp för den offentliga sektorn, eller cash limits, för flera år framåt.

Det ekonomiska klimatet i Sverige måste mer än väl kompensera för avståndet till marknaderna på kontinenten. Industrin måste få sänkta skatter och/eller höjd produktivitet. Socialförsäkringarna måste få en ordentlig självrisk via karensdagar, kanske 5–10, avtrappade mot anställningstiden.

Nyföretagandet måste få rimliga villkor. Skatten på avkastningen från ett handelsbolag är nu ca 65 procent, mot 30 procent på en riskfri obligationsportfölj.

Den sorgliga men nyktra slutsatsen är att Sverige inte längre kan devalvera sig till välfärd. Välfärd får vi bara genom arbete. En titt bakåt i Sveriges historia visar att vi har lyckats tidigare bara genom arbete — inte andras, utan eget.